

Шевчук П.В.

Науково-дослідний інститут публічного права

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПЕРІОДІВ

Статтю присвячено питанню реформування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до вимог особливих періодів.

Метою статті є аналіз сучасного стану правового регулювання заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів, виокремлення використаних законодавцем підходів до їх реформування та формулювання напрямів до їх подальшого вдосконалення.

Автором застосовано міждисциплінарний підхід з представленням процедур реалізації заходів забезпечення кримінального провадження як юридичних алгоритмів.

Запропоновано широке трактування розуміння юридичного алгоритму, що дозволило комплексно врахувати повноваження суб'єктів правозастосування та інструменти, що ними застосовуються а також узгоджується з суб'єктно орієнтованим підходом до розуміння юридичного алгоритму.

На основі проведеного дослідження запропоновано такі напрями вдосконалення алгоритмів реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів: 1) уніфікація в частині застосування під час правового режиму воєнного стану, врегулювання щодо правового режиму надзвичайного стану та інших особливих періодів – часу мобілізації, частково відбудовного періоду після закінчення воєнних дій тощо; 2) спрощення та автоматизація для критично важливих елементів реалізації заходів забезпечення кримінального провадження; 3) делегування окремих повноважень слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження іншим суб'єктам (наприклад, керівнику прокуратури) із забезпеченням подвійного контролю за відповідними рішеннями – відомчого (прокурор вищого рівня) та інституційного (суд); 4) запровадження багаторівневої наступності повноважень суб'єктів, що ініціюють та ухвалюють рішення щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 5) дублювання процесуальних діджиталізованих інструментів та автоматизованих електронних процесів, аналоговими процедурами, що можуть бути реалізовані без спеціальних технічних засобів; 6) запровадження можливості застосування діджиталізованої процедури (з використанням доступних технічних рішень) для спрощення застосування заходів забезпечення кримінального провадження та (або) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

***Ключові слова:** кримінальне провадження, заходи забезпечення, особливі періоди, воєнний стан, алгоритм, вдосконалення.*

Постановка проблеми. Питання реформування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до вимог воєнного стану актуалізувалося з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну. В цей період понад 20 разів вносилися зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), значна частина яких стосується саме заходів забезпечення кримінального провадження. Однак такі ситуативні зміни спричинили певні прогалини правового регулювання заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації заходів забезпечення кри-

мінального провадження в умовах особливих періодів є актуальним та досліджуваним в науці кримінального процесу, з огляду на сучасні реалії. Цьому питанню присвятили наукові праці Гловюк І.В., Лоскутов Т.О., Михайленко В.В., Неледва Н.В., Рогальська В.В., Соцький А.М., Фоміна Т.Г., Черниченко І.В. та інші науковці. Водночас, питання подальшого вдосконалення заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до вимог особливих періодів залишається недослідженим, що обумовлює актуальність даної роботи.

Метою статті є аналіз сучасного стану правового регулювання заходів забезпечення кримі-

нального провадження в умовах особливих періодів, виокремлення використаних законодавцем підходів до їх реформування та формулювання напрямів до їх подальшого вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Ефективне здійснення кримінального провадження під час війни є викликом для держави.

Аналіз чинного КПК України свідчить про закріплення норм, що врегульовують застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час воєнного стану в Главі 18 (Запобіжні заходи, затримання особи), Розділі IX-1 (Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану) та Розділі XI (Перехідні положення) КПК України [1, с. 1]. Щодо надзвичайного стану, то з усіх заходів забезпечення особливі умови реалізації визначено лише щодо тимчасового доступу до речей і документів.

Однак надзвичайний стан та воєнний стан не вичерпують особливих періодів, настання який ускладнює здійснення кримінального провадження а відтак мало б передбачати спеціальну процедуру в КПК України.

Так, Закон України «Про оборону України» в абз. 13 ст. 1 визначає *особливий період* як період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [2, с. 1].

Вважаємо доцільним підхід Кисельова О.О., який в дисертаційному дослідженні комплексно аналізує особливості кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів [5]. Однак такий підхід щодо заходів забезпечення кримінального провадження на сьогодні не відображений законодавцем в чинному КПК України. Це свідчить про неповну відповідність існуючих процесуальних норм актуальним завданням та викликам, що з'являться під час частково відбудовного період після закінчення воєнних дій. Також потребують вдосконалення відповідні норми щодо правового режиму надзвичайного стану, а норми щодо реалізації заходів забезпечення кримінального провадження під час воєнного стану – уніфікації. Вказане вимагає формування системного підходу до вдосконалення процедури реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів.

В сучасних умовах технологічних трансформацій, актуальним є застосування міждисциплінарного підходу з представленням процедур реалізації заходів забезпечення кримінального провадження як алгоритмів.

Під алгоритмом розуміють скінчену послідовність чітко визначених дій, виконання яких призводить до розв'язання всіх задач даного типу [5, с. 5–6]. Подібні математичні та технічні терміни тривалий час застосовуються в юридичній науці, розширюючи методологію досліджень та інструментарій вчених.

Погоджуємося з Манько Д.Г., який визначає *поняття юридичного алгоритму* як закріплену у правовому акті юридичну конструкцію зобов'язуючого волевиявлення, якою чітко регламентується: хто, в якому порядку та що має зробити або утриматися від дій, або обсяг позбавлень чи наділень певними цінностями такої особи [7, с. 153]. Вчений зазначає, що юридичний алгоритм завжди орієнтовано на суб'єкта права бо в ньому закріплена модель поведінки [7, с. 209].

Манько Д.Г. зазначає, що юридичний алгоритм має свою структуру, яка складається з персоніфікації та моделі поведінки. Персоніфікація, як елемент юридичного алгоритму, являє собою виражену в тексті конкретної статті або іншому, меншому за об'ємом, елементі правового акта ідентифікацію та, в окремих випадках, характеристику особи, яка має здійснити діяння, указані в зазначеному елементі правового акта. Модель поведінки, як елемент юридичного алгоритму, являє собою виражену в тексті конкретної статті або іншому, меншому за об'ємом, елементі правового акта послідовність діянь, які має вчинити особа, указана у зазначеному елементі правового акта [6, с. 5]. Враховуючи зазначене, суб'єктний склад є невід'ємною складовою юридичного алгоритму загалом та алгоритму реалізації заходів забезпечення кримінального провадження зокрема.

Враховуючи вказане, на нашу думку, алгоритми реалізації заходів забезпечення кримінального провадження необхідно розглянути як сукупність трьох складових: процесуального механізму, суб'єктного складу (суб'єкти, учасники) та інструментального складу (засоби, інструменти). Таке трактування є доволі широким розуміння юридичного алгоритму, на відміну від науковців, що представляють його як схематичну, математичну або технічну модель норм права. Однак пропонується підхід дозволить комплексно врахувати повноваження суб'єктів правозастосування

та інструменти, що ними застосовуються а також узгоджується з суб'єктно орієнтованим підходом до розуміння юридичного алгоритму.

Процесуальний механізм в контексті даної роботи, на нашу думку, варто розглядати як норми права, визначені в КПК України та галузевих нормативно-правових актах, що визначають спосіб та порядок дій суб'єктів кримінального провадження при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Погоджуємося з думкою Власової Г.П. щодо необхідності спрощення кримінального провадження [3]. Такий шлях вже застосовано як при реформуванні деяких інститутів кримінального процесу (наприклад, запровадження спрощеного порядку досудового розслідування та судового розгляду проступків), так і при внесенні «воєнних» змін до КПК України.

Щодо процесуального механізму реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану, то, порівняно зі стандартною процедурою, законодавець пішов шляхом його спрощення для сторони обвинувачення та автоматизації окремих процедур.

Наприклад, здійснення тимчасового доступу до речей і документів (окремо визначених – *прим. авт.*) на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури (пункт 20-7 Розділу XI КПК України), додаткові підстави для затримання особи уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду (абз. 10 ч. 1 ст. 615 КПК України), безальтернативне застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо визначених видів злочинів та окремих категорій правопорушників (ч. 6, ч. 8 ст. 176, абз. 8 ч. 4 ст. 183 КПК України), автоматичне продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання (ч. 5 ст. 615 КПК України) або ж у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про його продовження (ч. 6 ст. 615 КПК України).

Наведені норми суттєво підвищують ефективність реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в складних умовах воєнного стану. На нашу думку, щодо всіх особливих періодів таке спрощення та автоматизація мають бути розширені на критично важливі заходи забезпечення кримінального провадження. Однак вказане потребує обов'язкового балансу інтересів між потребами воєнного стану та інтересами захисту прав людини під час кримінального провадження.

Водночас варто додатково наголосити, що для правового режиму надзвичайного стану особливі умови реалізації визначено лише щодо тимчасового доступу до речей і документів, а щодо інших особливих періодів (наприклад, час мобілізації, частково відбудовного період після закінчення воєнних дій тощо) таке правове регулювання в КПК України відсутнє.

Отже, процесуальний механізм реалізації кожного з заходів забезпечення кримінального провадження для кожного з видів особливих періодів необхідно уніфікувати та закріпити в певному розділі КПК України, як це визначено відносно стандартних процедур реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в Розділі II КПК України.

Суб'єктний склад посадових осіб, що ініціюють та ухвалюють рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження в стандартних процедурах чітко визначений щодо кожного з них в нормах КПК України. Переважна більшість з них застосовується слідчим суддею, судом за результатами розгляду клопотання прокурора, слідчого за погодження з прокурором.

Під час дії правового режиму воєнного стану законодавець передбачив можливість делегування окремих повноважень слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження іншим суб'єктам, наприклад: продовження тримання під вартою до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором (ч. 2 ст. 615 КПК України); застосування приводу, тимчасового доступу до речей і документів та накладення арешту на майно керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором при відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею цих повноважень (абз. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Такий підхід є виправданим з огляду на організаційну складність забезпечення діяльності слідчого судді в умовах воєнного стану, особливо у районах ведення бойових дій. Вказане обумовлено залученістю значної кількості осіб до реалізації правосуддя (канцелярія суду, секретар судового засідання, помічник судді, слідчий суддя тощо) а також формалізованістю процедури розгляду відповідних клопотань, що передбачає прибуття учасників до будівлі суду, фіксацію за допомогою технічних засобів, внесення відомостей до електронних інформаційних систем тощо. В свою чергу робота

керівника органу прокуратури, прокурорів та слідчих, як відносно автономних осіб, у відповідних умовах, найвірогідніше, продовжуватиметься. Принаймні для реалізації відповідної процесуальної процедури фактично необхідні керівник органу прокуратури, прокурор (процесуальний керівник), слідчий та базова офісна техніка.

Також вартою уваги є норма абзацу 8 ч. 1 ст. 615 КПК України, що передбачає делегування повноважень з розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями в чіткій ієрархічній послідовності: у визначених КПК України випадках їх отримує голова суду, за його відсутності – заступник голови суду, а у разі відсутності голови суду та його заступника – найстарший за віком суддя.

Застосований законодавцем підхід до закріплення багатоступеневої наступності в делегуванні повноважень в умовах воєнного стану вбачається надзвичайно продуманим та доцільним. Очевидно, що в умовах воєнного стану, загрози ведення бойових дій чи ракетних обстрілів, надзвичайного стану та інших особливих періодів, саме такий алгоритм є важливою умовою забезпечення функціонування кримінального процесу та потребує обов'язкового використання для врегулювання роботи критично важливих елементів кримінальної процесуальної діяльності.

Наступний важливий підхід законодавця відображено в ч. 3 ст. 615 КПК України яка визначає, що про рішення, прийняті прокурором у випадках та порядку, передбачених цією статтею, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення [1, с. 1].

З огляду на екстраординарні повноваження, якими в умовах воєнного стану наділено керівника органу прокуратури, такий спосіб подвійного контролю вбачається обґрунтованим та забезпечує можливість своєчасного реагування прокурора вищого рівня (в порядку ч. 6 с. 36 КПК України) та суду (в порядку ст. 206 КПК України).

Отже, на нашу думку, при розробці пропозицій до подальшого вдосконалення алгоритмів реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів важливим є виявлення в процесуальному механізмі їх реалізації таких «критичних точок» та запровадження щодо них багаторівневої наступності повноважень суб'єктів, що ініціюють та ухвалюють відповідні рішення.

Інструментальний склад включає інструменти та засоби, що застосовуються при реалізації досліджуваного процесуального механізму.

Законодавець ілюструє два підходи до трансформації інструментів кримінального процесу в контексті реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів, обидва з яких мають діджиталізований елемент.

Відповідно до абз. 8 ч. 1 ст. 615 КПК України, передбачено неавтоматизований розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями при відсутності технічної можливості доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [1, с. 1] (далі – ЄСІТС). Вказане норма дублює автоматизований електронний інструмент – ЄСІТС, неіджиталізованою процедурою, що може бути реалізована без спеціальних технічних засобів, фактично за допомогою «листка і ручки». Важливо вказати, що аналогічний підхід застосовано щодо Єдиного реєстру досудових розслідувань в абз. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України. Такий підхід законодавця щодо дублювання повністю діджиталізованих процедур аналоговими у випадках припинення функціонування відповідних електронних інформаційних систем або відсутності доступу до них, для особливих періодів, є обґрунтованим.

Також запроваджено дистанційну участь затриманої особи у розгляді клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (абз. 13 ч. 1 ст. 615 КПК України). Цей підхід передбачає альтернативну можливість застосування діджиталізованої процедури за допомогою доступних технічних рішень, що спрощувала б процесуальний механізм або забезпечувала б безпеку учасників кримінального провадження.

Одночасне застосування цих двох підходів при вдосконаленні інструментальної складової алгоритмів реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів дозволить ефективно застосовувати сучасні технічні рішення та, одночасно, уникнути ризиків паралічу кримінального процесу через недоступність безальтернативного технічного рішення.

Висновки. На основі проведеного дослідження необхідно визначити такі напрями вдосконалення алгоритмів реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в умовах особливих періодів:

1) уніфікація в частині застосування під час правового режиму воєнного стану, врегулювання щодо правового режиму надзвичайного стану та інших особливих періодів – часу мобілізації,

частково відбудовного періоду після закінчення воєнних дій тощо;

2) спрощення та автоматизація для критично важливих елементів реалізації заходів забезпечення кримінального провадження;

3) делегування окремих повноважень слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження іншим суб'єктам (наприклад, керівнику прокуратури) із забезпеченням подвійного контролю за відповідними рішеннями – відомчого (прокурор вищого рівня) та інституційного (суд);

4) запровадження багаторівневої наступності повноважень суб'єктів, що ініціюють та ухвалю-

ють рішення щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

5) дублювання процесуальних діджиталізованих інструментів та автоматизованих електронних процесів, аналоговими процедурами, що можуть бути реалізовані без спеціальних технічних засобів;

6) запровадження можливості застосування діджиталізованої процедури (з використанням доступних технічних рішень) для спрощення застосування заходів забезпечення кримінального провадження та (або) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.12.2023).

2. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 12.12.2023).

3. Власова Г.П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика : монографія. Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2014. 422 с.

4. Караванова Т.П. Теорія алгоритмів. Частина 1. Необчислювальні алгоритми : навч. посіб. / Т.П. Караванова. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2022. 268 с.

5. Кисельов О.О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2023. 211 с.

6. Манько Д. Г. Структура юридичного алгоритму та його відображення у правових актах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* : зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2017. Вип. № 25. С. 4–8.

7. Манько Д. Г. Технології та алгоритми юридичної діяльності : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01. Одеса. 2020. 460 с.

Shevchuk P.V. DIRECTIONS FOR REFORMING MEASURES TO ENSURE CRIMINAL PROCEEDINGS IN SPECIAL PERIODS

The article focuses on the issue of reforming the measures to ensure criminal proceedings in accordance with the requirements of special periods. The purpose of the article is to analyse the current state of legal regulation of measures to ensure criminal proceedings in the context of special periods, to identify the approaches used by the legislator to reform them and to formulate the directions for their further improvement. The author applies an interdisciplinary approach and presents the procedures for implementing measures to ensure criminal proceedings as legal algorithms. The author offers a broad interpretation of the understanding of a legal algorithm, which allows for a comprehensive consideration of the powers of law enforcement agencies and the tools they use, and is consistent with the subject-oriented approach to understanding a legal algorithm. Based on the study, the author proposes the following areas for improving the algorithms for implementing measures to ensure criminal proceedings in special periods: 1) unification in terms of application during the legal regime of martial law, regulation of the legal regime of the state of emergency and other special periods – mobilisation, partial reconstruction period after the end of hostilities, etc; 2) simplification and automation for critical elements of the implementation of measures to ensure criminal proceedings; 3) delegation of certain powers of the investigating judge to apply measures to ensure criminal proceedings to other entities (e.g., the head of the prosecutor's office) with double control over the relevant decisions – departmental (top-level prosecutor) and institutional (court); 4) introduction of a multi-level succession of powers of entities that initiate and decide on the application of measures to ensure criminal proceedings; 5) duplication of procedural digitalised tools and automated electronic processes by analogue procedures that can be implemented without special technical means; 6) introduction of the possibility of applying a digitalised procedure (using available technical solutions) to simplify the application of measures to ensure criminal proceedings and (or) ensure the safety of participants in criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, interim measures, special periods, martial law, algorithm, improvement.